

GABRIEL LIICEANU

**ÎN SINGURĂTATEA
MINȚII MELE**

HUMANITAS

Cuprins

Cuvânt înainte	5
Despre ceartă, gândire și filozofie.	9
<i>Cearta ca miez a toate câte sunt 9 Necuvintele și neconceptele 12 Câteva trepte ale gândirii 19 A gândi „pe cont propriu“ 20 Există sau nu un progres al gândirii? 21 Ce tip de gândire pune în joc geniul? 21 A te pune în cauză 22 Dincolo de eu 23 La greci totul era sintaxă... 25 Asimetria informațională și educația 28 De ce Răul e mai puternic decât Binele? 30 Răul. Tolstoi, Bulgakov, Orwell 31 Despre mine însumi 35 Despre vanitatea autorilor 36 Frustrații nu lasă urmă 37 Despre disimulare 38 Proteism 41 Fisurarea eu-lui 44 Hannah Arendt și ipocrizia ce pare fără sfârșit 44</i>	
Câteva observații despre prostie.	47
<i>Incoerenții mental și inteligenții puri 47 Încremenirea în proiect și reglajul fin 48 Prostie și inteligență 49 Inteligența ca datorie morală 51 Efectul Dunning-Kruger 53 Prostia ca umbră a</i>	

intelenței 56 *Prostia cu sursă morală* 57 *Prostia și incompetență* 58 *Prostia ca neaces la metaforă și alegorie* 59 *Obligația morală de a fi intelligent* 61 *Prostia eternă* 62

Coda la *Puțină teologie*. 67

Bătălia pentru adevăr 67 *Când vizibilul și invizibilul sunt la fel de reale* 68 *Vehemența lui Nietzsche* 70 *Vorba lui Nietzsche „Dumnezeu a murit“* 72 *Intră în scenă Noica* 74 *Dumnezeu murise de mult* 80 *Cât de grav e că răul nu e recunoscut în doctrina creștină* 83 *Substanțialitatea răului* 84 *Jung. De la Trinitate la structura cuaternară a figurii lui Dumnezeu* 87 *Credo* 91 *Cunoașterea de turmă și ideologia religioasă* 92 *Voința de putere* 93 *Câteva vorbe teribile ale lui Nietzsche* 94 *Legate cu lanțuri* 96 *Dumnezeu există pentru că suntem muritori* 102 *Splendoarea mitologiei creștine* 103 *Slab de inger* 103 *Când o floare moare* 103

Corectitudinea politică 106

Cum se stabilește că ceva e „corect“, politic vorbind 106 *Trădarea editorilor* 107 *Terapia căinței* 108 *Excepția care devine regulă* 114 *Tirania minorității* 115 *Noile năvăliri barbare* 115

O alunecare de picior. Dialog cu Belze 121

De la motanul Belze la Belze cel virtual 122 *Mă simt clonat!* 125 *Nu mă astâmpăr. O provocare* 133 *Încep explicațiile lui Belze* 134 *De ce mă voi despărți de Belze...* 144 *De la „este“ la „ca și*

cum“ 146 *Parfumul exotic al lui Belze* 146 *Când Nobody ne locuiește...* 146 *Cum ne pune Belze în pericol rețeaua neuronală* 147 *Adio, Tentatorul!* 148

Despre conviețuire 149

Răul în epoca primitivă și răul în lumea civilizată 149 *De ce s-a sinucis Stefan Zweig* 150 *Originea umilă a două titluri celebre* 154 *Nu iese fum fără foc* 155 *Băta Bunului Sălbatic* 155 *Reducționism comportamental* 156 *Relațiile dintre oameni* 158 *Viclenia comunismului* 159 *Despre neajunsul optimului* 160 *Marchizul care a înțeles totul în trei luni* 161 *Darul monștrilor* 163 *Extrase din volumul Atlasul corupției* 164 *Un mesaj* 166 *America și Europa. Despre fervoarea antiamericanismului* 167 *Manifestație antiamericană în Bismarckplatz* 169 *Ce ne facem cu specia umană?* 172 *„A-ți cere scuze că ești”* 173

„Cărțile mele, copiii mei“ 175

Jurnalul de la Păltiniș.

„Câte mă face să spun tânărul acesta!“ 175

Spațiul psihologic al Jurnalului de la Păltiniș 175 *Cele mai frumoase vorbe despre Jurnalul de la Păltiniș* 181 *Jurnalul de la Păltiniș și restul* 183 *Iluzionism* 184 *L-am luat în brațe ca pe un nou-născut* 185

Trei decenii după Apel către lichele. 185

O declarație de război 185 *Nevoia de a recupera libertatea pierdută* 187 *Ce-ar fi vrut oare să audă*

<i>poporul român?</i> 188	<i>Un țipăt controlat</i> 189	<i>O terapie după trezirea din comă</i> 191	<i>Sofisme postdecembriste</i> 192	<i>Penitență</i> 194	<i>Să fim totuși mai îngăduitori cu lichelele!</i> 197	<i>A se slăbi!</i> 199	<i>Dar cui aveam de dat socoteală?</i> 200
<i>Cine păzește „Ușa interzisă“?</i>							201
<i>Caiet de ricoșat gânduri și colectivismul gândirii</i> . . .							203
<i>Ce gândește Dumnezeu</i>							206
<i>„Mă trag din Socrate? Sau din Ayatollah?“</i> 206							<i>Diferența dintre „ce gândește Dumnezeu“ și „cum să-l gândești pe dumnezeu“</i> 210
<i>Până la ce vârstă poți face copii?</i>							
<i>Sau cum se poate întineri în crepuscul</i>							213
<i>„Ne înmormântăm unii în alții“</i>							216
<i>Primejdia cuvântului.</i>							218
<i>Lupta lui Cioran cu cuvintele.</i>							220
<i>O metaforă pugilistică</i> 220							<i>Zidul de netrecut</i> 221
<i>De la Iacob la Cioran?</i> 223							<i>Cuvântul devenit mântuire</i> 224
<i>Credo-ul lui Cioran</i> 225							
<i>La voia întâmplării</i>							228
<i>Despre nume</i> 228							<i>Despre noblețe. Sau, dacă preferați, despre boierie</i> 230
<i>Ficționalizare</i> 250							<i>Despre uitare</i> 252
<i>Cuțitul japonez</i> 254							<i>Horia și arhetipul infans</i> 256
<i>Puer aeternus</i> 258							<i>Părinte din flori</i> 259
<i>Arhetipul vinii imagine</i> 260							

Megalopsychia	263	Dezonorând bogăția	264
Test la cabana lui Noica	267	Bizonii de la Pălți- niș	268
Visele scriitorilor. Îmbrățișarea lui Noica	270	Visele scriitorilor. Vis cu fiul meu	273
Visele scriitorilor. Un vis al lui Cătălin	274	El Greco vedea culorile cu perdelele atelierului trase	275
O română definitiv apusă	277	Scrisoare unei aproape necunoscute care mi-a vorbit de „chi- mism“	278
De la Pretty woman la Bonadea	280	Extazul divin	281
Reîntregire	282	Elogiu adus degetului mic de la picior	282
Cât de regeneratoare poate deveni libertatea?	283	Prietenie	284
Cum am adormit în discuția cu Scrima	289	Blestemata literă x	290
Exitus și schnauzerul Sofica	292	Pe- ricolul smintirii	292
Jurnalul lui 66	294	Îndră- gostire	295
„Frustrarea optimă“	297	Captivat de propria persoană	299
O aniversară	305	Suntem 99% morți	309
Vibrație de ființă	310	Când eul auctorial se umflă	311
Ce nu-i e permis unui ge- niu	313	Uriașul pitic	314
Văicăreala ipocrită cioraniană	316	Un tablou	318
Foloasele lau- dei	324	Frica de a-ți pierde modestia	325
Flate- rie	326	Retrocedarea unui apartament	328
Un curs despre Heidegger	332	Erosul rococo și Erosul sălbatic	333
Poți oare să nu devii superstițios?	336	Există ceva mai presus decât adevărul?	336
Când iubirea bate adevărul	338	Rochia neagră	341
Scrisoare despre Titus Livius	341	Indignare și ură	343
„Eu nu urăsc pe nimeni“	343	Ceașescu. De ce conducător am avut totuși parte?	344
Orice ieșire în lume este un dezastru programat	349	Brân- ciul zilnic al lui „trebuie“	352
Norul de lăcuste	353		

Cibernetică existențială 354 *Două paradigme ale sinuciderii* 358 *Cunoașterea de sine* 364 *Strugurii lui Noica* 365 *Strugurii lui Noica* 367 *De ce trebuie arse cărțile?* 370 *Ce-avem de făcut?* 371 *Jocul de-a sfârșitul* 372

Cuvânt înainte

M-am oprit din scris la *Caietul de ricoșat gânduri* când computerul a numărat 600.000 de semne, adică trei sute de pagini standard. Obosisem. M-am oprit, simțind că jocul de-a zigzagul în formă de fragmente, de vreme ce exprimă însăși esența dinamicii gândirii, ar fi putut continua la nesfârșit.

Am fost însă curios să știu, înainte de a închide fișierul în care transcriesem totul, cine sunt cei pe care, întâlnindu-i în lecturile mele nocturne din ultimii ani, i-am evocat cel mai des. Am convocat computerul să mă ajute și au rezultat douăzeci de nume cu care avusesem între 10 și 95 de întâlniri. Sub mai puțin de zece incidente apar câteva sute de nume.

Cum de am găsit timp să stau de vorbă cu toți? Și cum de au acceptat toți să stea de vorbă cu mine, devenindu-mi astfel, fără ca ei să știe, prietenii mei, *toți* prietenii mei?

Apoi, după o vreme, am constatat că pofta de a mă reîntâlni cu ei sau cea de a-mi descoperi noi prieteni nu a dispărut. Am continuat să scot câte un citat care-mi stârnea nevoia de taifas sau să notez pe unde apucam

câte un gând care se năștea gata îmbrăcat în cuvinte. Sau câte o „mini-teorie“ care nu depășea dimensiunile unui fragment, un simplu zvâcnet al minții ușor prelungit; sau nevoia de a da o replică de care nu fusesem capabil la momentul oportun.

Toate aceste scurte proze teoretice, cum îmi plăcea să le spun – literatură și filozofie deopotrivă –, terminau prin a fi dialoguri începute sau continuate *numai și numai în mintea mea*. De-a lungul ultimilor ani, le-am aruncat pe toate într-un fișier pe care l-am botezat *În singurătatea minții mele*. Titlul era atât de adevărat, încât, într-una dintre zilele acestui an, m-am hotărât să dau unei edituri paginile adunate ca pe o prăjitură care crescuse frumos, la foc mic, în cuptorul minții mele. Și pentru că, după ce am lăsat-o să se răcească și am gustat-o, la fiecare mușcătură se năștea o armonie de gusturi, ea m-a trimis la numele prăjiturii preferate din copilărie: *linzer*, prăjitura vieneză cu care mamele noastre din interbelic obișnuiau să ne răfețe. Tandıră, cu parfumuri de gemuri diferite, cu scorțișoară, cuișoare, fulgi de migdale, nuci pisate sau mac...

*

* *

1 august 2023. Scriu aceste pagini de jurnal, *În singurătatea minții mele*, în paralel cu cartea a cărei temă o socotesc de câțiva ani suprema problemă a gândirii: *Ce ne facem cu specia umană. E oare cu puțință conviețuirea?* Sunt două discursuri disjuncte, dar, filozofic

vorbind, la fel de importante: eul meu – născut din stropi mărunți de viață și gând – față în față cu eul năvalnic al omenirii. Acest amestec conștient de trăire și comentariu al trăirii, bucățile mele de viață devenite „viață gândită“, înțelese înainte de a fi uitate, reprezintă pentru gândire de asemenea o provocare. Așa descoperi că zumzetul cotidianului, felul în care îl traversezi, felul în care epiderma fiecărei zile este străpunsă altfel de hazardul evenimentelor te poate transpune într-un laborator al filozofiei, într-o încăpere în care experiențele de zi cu zi sunt puse pe masa gândirii și disecate *spre a fi înțelese*. În această încăpere trebuie să ai curajul să intri cu trăirile tale, cu pățaniile tale stranii, cu iubirile tale, cu dezamăgirile tale, cu indignările tale, cu tot ceea ce, pentru tine, a devenit *problemă de viață*. Desigur, în acest caz îți asumi, vorba lui Cioran, „să joci rolul indiscretului față de tine însuși“. Chiar și în cazul unui jurnal de idei.

Drumul în acest caz e de la concret spre abstract. Nu un nod existențial în general – tragicul, sau destinul, sau seducția, sau, iată, specia umană însăși – e punctul de plecare. Ci, mereu, experiența *mea* de viață, locul în care sunt deopotrivă subiectul și obiectul fiecărei întâmplări. Și experiența asta mi-a apărut cel puțin la fel de importantă (de vreme ce ținea de tot ce trăiam *în direct*) ca experiența speciei din care fac parte, în căutarea ei către o soluție de supraviețuire.

Despre ceartă, gândire și filozofie

CEARTA CA MIEZ A TOATE CÂTE SUNT – Nu știu dacă nu mi-am atins cu-adevărat maturitatea abia din clipa în care, pe la 40 de ani, am început să mă cert cu ceea ce părea să fi fost până atunci miezul preocupărilor mele: filozofia. Nu poți să te desparți de un lucru, așa cum nu-l poți iubi, decât dacă ai apucat să-l cunoști dinlăuntru. Iar eu cunoșteam filozofia dinlăuntru ei. Aveam chiar și certificate academice pentru asta. Îmi era familiară fudulia cu care filozofii traversaseră secolele în numele unui prestigiu pe care și-l arogaseră singuri. Și dintr-odată mi s-a părut că nu tot ce prestaseră ei de-a lungul secolelor fusese la înălțimea pretențiilor lor. Adevărul e că te puteai ră-tăci, sau pur și simplu sminti, cu ajutorul filozofiei, după cum alteori te puteai legăna cu gândul liniștitor că, grație ei, înțeleseseși câte ceva din lumea în care te pomeniseși aruncat. Un lucru era însă limpede: din clipa în care descopereai filozofia în straniețea clar-viziunii ei, nu mai puteai traversa viața orbește. Te poticneai pur și simplu în ea și începeai să divaghezi

în preajma lui „a fi“ și „a da seama de“. Nu mai puteai trăi fără să vrei, la tot pasul, *să înțelegi și să explici*. Și, odată ajuns aici, aveai de ales între o trufie (nu întotdeauna sigură pe ea) și activarea acelei rezerve de conțestare care sălășluiește în noi și care sfârșește *în pofta de ceartă*.

Dar să te cerți cu filozofia, cu acea îndeletnicire academică fascinată de fastul conceptului și de solitudinea abstracției, *nu însemna să te cerți cu gândirea însăși*. Constantin Noica, cel care provocase în prelungirea *Jurnalului de la Păltiniș* un *pólemos*, un „război“ cum nu se mai pomenise în cultura noastră, dedică Epilogul *Epistolarului* tocmai *certei ca esență a spiritului și a lumii*:

Ce mi se pare cuceritor în *Epistolarul* prilejuit de *Jurnal* este ceva de astă dată *real*, iar nu o himeră: cearta pe care a iscat-o. *Ea* este adevărul spiritului, așa cum este cel al istoriei, care, până deunăzi, n-a fost decât „istoria războaielor“, în neputința cronicarului de-a afla cearta mai adâncă din sânul comunității și a comunităților între ele. Dacă n-ar fi dezacordul dintre oameni și dacă totul ar fi bine acordat, ne-am trezi, o știm bine, într-un furnicar. Dar tot cearta lui Heraclit este rațiunea intimă a naturii, cu spăratura ei în stări opuse și sexe; ceartă este iubirea, la fel și arta, în sânul căreia artistul ceartă materia că nu i se supune, și materia ceartă artistul că nu o eliberează – și iarăși ceartă, una cu ceilalți, cu sine și cu tot ce e gând formulat, se vedește a fi gândirea.

Scriind *Cearta cu filozofia*, aflasem așadar că filozofia nu era totuna cu gândirea. Aflasem că aceasta „se încălzește“ pe drum, depășind frigul conceptului și uscăciunea abstracției. „Competența sensului“, pe care o capeți prin frecventarea marilor gânditori (unii greu de înțeles), trebuie însoțită, atunci când începi să scrii – pentru a nu rămâne la jargon –, de *politețea unui discurs inteligibil*. Ceea ce-nseamnă: de întoarcerea la limbajul natural.

Ajunsesem în fond să pretind de la gândire să se despartă de imaginea unei medicine în care medicii nu ar opera decât medici. Pentru a putea face asta, filozofia trebuia să fie aptă pentru o operație prealabilă dificilă: filozofii nu vor putea avea „pacienți“ (alții decât pe colegii lor filozofi) decât dacă vor fi fost în stare să iasă din ograda gândirii de aparat. Iar ca să iasă, ei ar fi trebuit să uite limbajul specializat al gândirii, codul, jargonul ei. Pe scurt, ei trebuiau în prealabil să se certe cu filozofia. Să părăsească limbajul metafizicii, „flecă-reala“ ei, să scrie și să vorbească în limba oamenilor. Să spună simplu tot ce e complicat, să scrie pe înțelesul tuturor – păstrând *doar pentru ei* codul filozofiei pe care-l învățaseră trudind – și să fie în stare ca, în tot ceea ce scriau sau spuneau, să *traducă* codul acesta. Să ajungă la ceea ce filozofii romantici germani înțelegeau prin *Popularität*, accesibilitate, pe scurt, *să facă filozofie – fără filozofie*. Doar așa, convertit la transparență, poate un gânditor să-i pună și pe alții pe gânduri, poate să-i invite și pe alții să gândească cu mintea lor, imitând

actul unei gândiri de dinaintea filozofiei, cum fusese, de fapt, gândirea fără concepte a presocraticilor.

*
* *

Adevărul e că gânditorii nu fac parte din rândul lumii. Dar trebuie să învețe să reintre în rândul ei, rămânând gânditori.

NECUVINTELE ȘI NECONCEPTELE – Lui Grigore Vida (am fost coleg cu tatăl lui, cu Gyuri Vida, la Institutul de Istoria Artei) îi datorez splendide ediții la câteva dintre cărțile mele, precum și o bibliografie completă la tot ce am publicat până la 80 de ani. Grigore poate aduce la lumină orice urmă îngropată a unui text. E un arheolog al spiritului. Din când în când îmi mai descoperă câte un text uitat și pierdut pe drum cu acea neglijență specifică vârstelor, care face ca timpul să n-aibă măsură și când orice risipă este încă posibilă.

Azi îmi trimite un text de care uitasem complet, scris la moartea lui Nichita Stănescu, în 1984, în revista *Transilvania*, cu titlul straniu „Necuvintele și neconceptele“. Aveam 42 de ani. Și-mi spune că, uitând de el, am ratat adevăratul început la *Cearța cu filozofia*. Îl citesc, uimit. Are dreptate. Constat că acolo am început *cearta cu sistemul filozofic*.

Cu ce vehemență am răbufnit în anii aceia împotriva filozofiei academice și cum am reușit s-o completez, după exact 40 de ani, cu partea a doua din *Scrisoare*

către Dorothea! E oarecum neverosimil că am aflat, abia la peste 80 de ani, cu ce mă ocupasem toată viața! Și ce corect m-am definit cândva ca „postcoce“ (n-am avut chiar trufia lui Nietzsche de a declara că m-am născut deja postum!), ca unul care dă în pârg târziu, nespus de târziu. Iată de ce voi reproduce acest text care exprimă mai bine decât am făcut-o cu alte ocazii turnanta gândului meu despre filozofie.

Necuvintele și neconceptele

În preziua vernisajului expoziției „Hypersemne“ a lui Sorin Dumitrescu – deci prin 1980 s-a întâmplat să-l văd pentru prima oară și să-l cunosc, într-un chip destul de neobișnuit, pe Nichita Stănescu. Eram la Sala Dalles și lucrurile s-au petrecut simplu. Sorin Dumitrescu a făcut prezentările, pomenind nu mai știu ce date despre persoana mea și filozofie. Poetul m-a privit cu ochii lui spectrali și, mobilizat de cine știe ce pornire, a propus să mergem toți trei să bem ceva. S-a întâmplat să nu pot și m-am scuzat, exprimându-mi părerea de rău. Nichita mi-a căutat privirea și m-a întrebat târăgănat și moale, cu acea afectată întârziere și revenire asupra cuvintelor care-i ritmau vorbirea: „Cu-cum adică? Dacă te-ar invita E... Eminescu să beți ceva, dumneata i-ai putea spune că nu po-poți?“ Impudoarea orgoliului lui m-a provocat. „Dacă cel invitat ar fi Bergson, de ce nu?“ am răspuns și m-am îndepărtat. „Alo! Alo! Domnu!“ am auzit în urma mea. „Mi-a părut bi-bine că nu ne-am cunoscut.“

Asta a fost tot. M-am întrebat după aceea de ce oare am invocat numele lui Bergson, nepotrivit atât pentru gusturile mele în filozofie, cât și pentru faptul că scena cu Eminescu invitându-l pe filozoful francez la un pahar de

votcă era, oricum, greu de imaginat. Și apoi, ce rezulta din cele câteva cuvinte schimbate între noi? Că dacă Nichita Stănescu socotea că întruchipează Poezia, eu revendicam, la rându-mi, postura Filozofului? Nimic nu mă îndreptățea să aspir la o atare simetrie. Am simțit doar că trebuia să răspund, nu în numele meu, ci invocând, ca pe o altă excelență a spiritului, Filozofia în fața căreia Poezia avea nu numai să pretindă, ci și să întoarcă reverența.

Aceasta e, desigur, o simplă întâmplare. Dar astăzi, când îmi revine în minte, mi se pare că ea poate deveni un prilej pentru a pune în discuție ceea ce însăși opera lui Nichita Stănescu ne îndeamnă să gândim din nou: *raportul poeziei cu filozofia*. Și să precizăm: poetul care a făcut experiența poeziei ca limită invizibilă ce desparte cuvintele de „necuvinte“ ne invită să refacem, fiecare pe cont propriu, experiența limitelor domeniului în care ne mișcăm. Opera lui pare să fie șirul nesfârșit al unor înfruntări pierdute și câștigate în lupta cu limita-daimon, cu cel care ne prezidează, fiecărui altfel, viața. Așadar: care este limita conceptului filozofic, neajunsul lui, acreala lui, lehamitea pe care o trezește el în noi, odată cu dorința de a fugi în altă regiune a spiritului, în lumea mai vie și mai liberă a ne-conceptelor?

*

* *

Câtă vreme dezgustul în fața conceptelor și sistemelor filozofice va veni din partea nefilozofilor, el va fi întotdeauna lesne expedit ca expresie a superficialității care însoțește orice diletantism. Căci cel care a încercat, dar nu a avut perseverența de a străbate *Critica rațiunii pure* sau *Fenomenologia spiritului* va putea fi oricând bănuț de resentimentarism.